

3. SINIFLAR SES BİLGİSİ KONU ANLATIMI

1. **Sesler** (Ünlü ve Ünsüz Harfler)
2. **Ünlü Uyumları** (Büyük ve Küçük Ünlü Uyumu)
3. **Ses Olayları**
  1. Ünsüz Benzeşmesi
  2. Ünsüz Yumuşaması
  3. Ulama
  4. Kaynaşma

SES BİLGİSİ

Bildiğiniz gibi sözcük, dili anlamlı en küçük parçasıdır. Sözcüğü meydana getiren ise belli bir harf kalıbına girmiş seslerdir. Ses bilgisi, sözcüklerin temelini oluşturan sesleri, harfleri ve bunlarla ilgili kuralları ele alır.

1. Sesler / Harfler

Akciğerlerden gelen havanın, ses yoluyla oluşturduğu titreşime **ses** denir.

Dildeki seslerin her birini gösteren işaretlere **harf** adı verilir.

Bir dildeki sesleri gösteren, belli bir sıraya göre dizilmiş harflerin bütününe **alfabe (abece)** denir.

Türkçede 29 ses ve bu sesleri simgeleyen **29 harf vardır**. Bunlar ses yolundaki biçimlenişine göre ünlü ve ünsüz olmak üzere ikiye ana başlıkta incelenir.

1.1. Ünlü Harfler (Sesli Harfler)

Ünlü harfler, ses yolunda bir engele uğramadan çıkan seslerdir. Bunlar tek başına okunur ve heceleri oluşturur. Türkçede 4 tanesi kalın, 4 tanesi ince olmak üzere toplam **8 tane ünlü harf vardır**:

Kalın Ünlüler: a, ı, o, u

İnce Ünlüler: e, i ,ö, ü

1.2. Ünsüz Harfler (Sessiz Harfler)

Ünsüz harfler, tek başına söylenemeyen, ancak bir ünlü yardımıyla söylenebilen sesleri karşılayan harflerdir. 8 tanesi sert, 13 tanesi yumuşak olmak üzere toplam **21 tane ünsüz harf vardır**. Alfabedeki sessiz harfler yanına “e” ünlüsü getirilerek okunur; be, he, ke, re... gibi.

Sert Ünsüzler: f, s, t, k, ç, ş, h, p

Yumuşak Ünsüzler: b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z

2. Ünlü Uyumları

2.1. Büyük Ünlü Uyumu (Kalınlık-İncelik Uyumu)

Türkçede 8 tane ünlü harfin 4 tanesi kalın, 4 tanesi ince ünlüdür. Büyük ünlü uyumu bir kelimedeki ünlü harflerin ince veya kalın olmasıyla ilgilidir.

Kalın Ünlüler: a, ı, o, u

İnce Ünlüler: e, i ,ö, ü

Türkçe bir sözcüğün ilk hecesinde kalın ünlü varsa, diğer hecelerdeki ünlüler de kalın olmalı; ilk hecede ince ünlü varsa diğer hecelerde de ince ünlü bulunmalıdır. Bu kurala **büyük ünlü uyumu** veya **kalınlık-incelik uyumu** denir.

Türkçemiz	Türk	-	çe	-	miz
	↓		↓		↓
	ince		ince		ince

vatanım	va	-	ta	-	nım
	↓		↓		↓
	kalın		kalın		kalın

Yukarıdaki sözcükler büyük ünlü uyumuna uymaktadır. Çünkü “Türkçemiz” sözcüğünde ince ünlülerden sonra ince ünlüler, “vatanım” sözcüğünde ise kalın ünlülerden sonra kalın ünlüler gelmiştir.

tiyatro	ti	-	yat	-	ro
	↓		↓		↓
	ince		kalin		kalin

kalemlik	ka	-	lem	-	lik
	↓		↓		↓
	kalin		ince		ince

Yukarıdaki sözcükler ise büyük ünlü uyumuna uymaz; çünkü ince ünlülerle kalın ünlüler bir arada kullanılmıştır.

Tek heceli ve birleşik kelimelerde büyük ünlü uyumu aranmaz.

» Başakşehir ve Beylikdüzü yeni kurulan ilçelerdendir.

» Yeryüzünde birçok canlı yaşar.

Yukarıdaki altı çizili kelimeler birleşik kelime olduğu için bu kelimelerde büyük ünlü uyumu aranmaz.

» Bu beldenin sokakları her zaman temizdir.

Yukarıdaki altı çizili kelimeler tek heceli olduğu için bu kelimelerde büyük ünlü uyumu aranmaz.

3. Ses Olayları

3.1. Ünsüz Sertleşmesi (Ünsüz Benzeşmesi)

Türkçede **sert ünsüz**le biten bir sözcüğe **yumuşak ünsüz**lerden “c, d, g” ile başlayan bir ek geldiğinde, ekin başındaki ünsüz değişerek sertleşir. Bu ses özelliğine **ünsüz uyumu**, **ünsüz sertleşmesi** veya **ünsüz benzeşmesi** denir. Bu ses olayına ünsüz benzeşmesi denmesinin sebebi, kelime sonundaki sert ünsüzün, yanına gelen yumuşak ünsüzü kendine benzetmesidir.

Sert Ünsüzler: ç, f, h, k, p, s, ş, t (Sert sessizleri **FıSTIKÇI ŞaHaP** olarak kodlayabiliriz.)

Yumuşak Ünsüzler: c, d, g, b, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z

Ünsüz benzeşmesinde;

c ünsüzü → **ç** ünsüzüne,

d ünsüzü → **t** ünsüzüne,

g ünsüzü → **k** ünsüzüne dönüşerek sertleşir.

yavaş	-	ca
		↓
yavaş	-	ça

dolap	-	da
		↓
dolap	-	ta

unut	-	gan
		↓
unut	-	kan

Fatih'ten bisikletini istemişti.

Irmak'tan yavaşça geçmişti.

3.2. Ünsüz Yumuşaması (Sessiz Yumuşaması)

Türkçede **sert ünsüz**lerden “p – ç – t – k” biten bir sözcüğe **ünlü ile başlayan bir ek** getirildiğinde, bu sözcüğün sonundaki ünsüz yumuşayarak “b – c – d – g” ye dönüşür. Bu kurala **ünsüz değişimi** ya da **ünsüz yumuşaması** denir.

Ünsüz yumuşamasında;

p ünsüzü → **b** ünsüzüne,

ç ünsüzü → **c** ünsüzüne,

t ünsüzü → **d** ünsüzüne,

k ünsüzü → **g** veya **ğ** ünsüzüne dönüşerek yumuşar.

dolap	-	ı
		↓
dolap	-	ı

ağaç	-	ı
		↓
ağaç	-	ı

kağıt	-	ı
		↓
kağıt	-	ı

çocuk	-	u
		↓
çocuk	-	u

Özel isimlerin sonunda bulunan sert ünsüzler yazarken yumuşamaz, okunurken yumuşar.

YAZILIŞI	OKUNUŞU
Mehmet'e	→ Mehmede
Zonguldak'a	→ Zonguldağa
Sinop'a	→ Sinoba

3.3. Ulama

Söyleyiş ile ilgili olan bir ses olayıdır. Ünsüzle biten bir kelimeden sonra ünlü ile başlayan bir kelime geldiğinde iki kelime birbirine bağlanarak okunur. Bu kurala **ulama** denir.

Ulama sadece söyleyişte olur. Söyleme ve okuma sırasında sözcükler birbirine birleştirilir; ancak bu olay yazıda gösterilmez.

Tü**m** **a**nlattıklarımı yanı**ş** **a**nlamışsın.

Bu cümleyi okurken işaretli harfleri birbirine bağlayarak “Tü**m**anlattıklarımı – yanı**ş**anlamışsın” şeklinde okuruz.

Unutulmamalıdır ki ulama sadece söyleyişte olur. Örnekte olduğu gibi söyleme ve okuma sırasında sözcükler birbirine birleştirilir; ancak bu yazıda gösterilmez.

» Ü**ç** **a**dam her **r** **a**n beraber gezerdi.

» Son sınavdan yetmi**ş** **a**lmış.

» Dün**n** **a**kşam evden **n** **a**yrıldı.

» Issı**z** **a**da, mart**t** **a**yı, ter**k** **e**tmek, küçü**k** **e**v, Mehmet**t** **A**kif **E**rsoy, tanı**k** **o**lmak...

Sözcüklerin arasında herhangi bir noktalama işareti varsa ulama yapılamaz.

Armut**t**, **a**ğaçta yetişen bir meyvedir.

Yukarıdaki örnekte, “armut” ve “ağaçta” sözcükleri arasında virgül bulunduğu için ulama yapılmaz.

3.4. Kaynaşma

Türkçede iki ünlü harf yan yana gelmez. Bu nedenle ünlü ile biten bir kelimenin sonuna ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde iki ünlünün arasına “**n, s, ş, y**” harflerinden biri getirilir. Bu harflere **kaynaştırma harfi** veya **yardımcı ses**; bu olaya ise **kaynaşma** veya **kaynaştırma** denir.

Kaynaştırma harflerini (yardımcı sesler) “**YaŞaSıN**” olarak kodlayabiliriz.

» kapı + a → kapı**y**a

» iki + er → iki**ş**er

» araba + ı → arabası

» pencere + in → pencer**e**nin

» anne + i + i → ann**e**sini

» Kitapları**nı** dolabı**n**a yerleştirdi.

» Sınav başvuruları yarın başla**y**acak.